

O STAROČESKÉM KUCHAŘSTVÍ

V plném rozkvětu rudolfínské Prahy vytiskl Jiří Černý v roce 1591 nejstarší českou knihu kuchařských receptů. Její autor, slovník alchymista Bavor Rodovský z Hustiřan, dal své knize, jak bylo tehdy zvykem, předlouhý, avšak obsahově zcela vyčerpávající název: „Kuchařství, to jest knížka o rozličných krmích, kterak se užitečně s chutí strojiti mají, jakožto zvěřina, ptáci, ryby a jiné mnohé krmě. Každému kuchaři neb hospodáři knížka tato potřebná i užitečná.“ Pětašedesátiletý Bavor Rodovský ji napsal na popud urozené vdovy paní Kateřiny Malovcové, jejímž nákladem také vyšla, a v dedikaci se autor zámožné mecenášce pochválil: „...a takovou knížku, paní, teď odesílám, jsouc té naděje, poněvadž jest té knížce o kuchyňské správě nikdá prvé v českém jazyku rovné a podobné nebylo, že ji ode mne přátelským způsobem vděčně přijíti ráčíte.“

Čtyři sta čtyřicet šest receptů Rodovského knihy nám dodnes dává nejenom velice názornou představu o rozmanitosti a zaměření stravy našich předků na sklonku „předbramborového“ věku, ale také o charakteru kuchyně a kulturní úrovni stravování.

O staročeském kuchařství

Od vydání Rodovského kuchařky uplynulo přesně dvě stě sedmdesát let, když se stará kniha dostala do rukou kulturnímu historikovi a redaktoru časopisu Lumír Ferdinandu Mikovcovi. Předního badatele o starožitnostech a památkách českých zcela přirozeně napadlo, aby několik z oněch starých receptů staročeské kuchyně prakticky vyzkoušel.

Na Novém Městě pražském, na rohu Hybernské a Senovážné ulice, byl v devatenáctém století věhlasný hotel Saský dvůr, známý ve své době nejenom schůzkami předáků Národní strany Františka Ladislava Riegra, ale také vyhlášenou kuchyní. Zde tedy v roce 1861 Ferdinand Mikovec osobně dohlížel na kuchaře, aby mu připravil tři vybrané chody přesně podle starodávných postupů z kuchařky Bavora Rodovského:

„Pečení šalová po uhersku takto se má dělati: Vyřež pečení obšírně z zadní kýty volové, ztluc ji čistě kyjem na štoku a vrz ji do studené vody, ať mokne celou noc. Ráno vyjmi ji a přisol na necákách, a když najdi soli, opec ji trochu na roště. I vezmi vína s octem smíšeného, nařežiš cibule na groše, jalovce nového a kmínu, smíš to vše spolu. A posekej jablek, daj mezi to a okořeň pepřem, hřebíčky, šafránem, květem. A dej tu pečení do toho a přisol málo. I dej na ten hrnc čistou pokličku a omaž to těstem rezným dobře obhoustlým, ať by pára ven nevyšla, i nechej vřítí hodinu dobře, obloupej to těsto a daj tu pečení na mísu. Polej ji tou jíchou.

Pečení beránková, jenž slove salus cordis: Vezmi beránka neb puol, obej jej dobře. Potom vezmi slanin čistých, petružele, šalvěže a pepře a zsekej to dobře. Potom vezmi vejce syrová a smíšej s slaninami a s tím sekáním, nadějž beránka a zavaž jej. I pec zne náhla. A když se dobře upeče, dej na stůl.

Pečení, jenž slove králová, takto dělej: Vezmi maso telecí syrové a obež tučné dolův, což muožeš nejlíp. Maso zsekej velmi dobře. Potom vezmi slanin, pepře, hřebíčků a zázvoru, coť se zdá, ssekej to vše s tím masem. Potom to vlož v telecí bránici a udělej husté a dlouhé, a na to ovin čistými vepřovými střevy klobásovými. A pec na rožně neb na roště. A když bude dobře, daj na mísu

a skrájej ji nadél, pospi zázvorem. A daj k jídlu knížatům neb jiným pánům...”

Mikovcova hostina měla takový úspěch, že tehdejší hoteliér Saského dvoru rozšířil natrvalo svůj jídelní lístek o všechny tři pečeně.

Jenomže známé latinské úsloví praví: Habent sua fata libelli, knihy mají své osudy.

Pětadvacetiletý profesor litomyšlského gymnázia a začínající literát Alois Jirásek se v září roku 1876 přestěhoval na hořejší náměstí do domu, v němž se v průběhu věků vystřídala celá řada knihtiskařů, z nichž nejproslulejší byl českobratrský Alexandr Oujezdský, který musel v roce 1547 odejít do exilu do Polska a tam vytiskl své životní arcidílo, bratrský Šamotulský kancionál. Alois Jirásek bydlel v prvním patře ve dvoře a v mezaninu pod ním měla byt domácí paní Anna Wilderová. Mladý Jirásek milou sedmadesátiletou stařenku denně navštěvoval, trpělivě naslouchal jejímu vyprávění o někdejším studentském životě v Litomyšli, vyptával se na to i ono, a o dva roky později vydal svou slavnou Filozofskou historii. U této stařenky také našel v proutěném koši mezi jinými tisky sešlé torzo staré kuchařské knihy – bez desek, bez titulu, bez data, pouze dvaadevadesát listů potištěných starobylými recepty, mezi nimi i na úpravu medvědích tlap, bobřího oca-su či veverka. Paní Wilderová netušila, odkud se u ní torzo kuchařské knihy vzalo, a jako zcela nepotřebnou věc knihu Jiráskovi věnovala. Ten zjistil podle jména tiskaře Severina na posledním listě, že kniha pochází z první poloviny šestnáctého století, ale vůbec ještě netušil, jak vzácný unikát se mu dostal do rukou.

Jirásek si starožitnou knihu ponechal a připravoval podle ní „ryby v trojích proměnách“, „huspeninu rozkošnou“, „kuřata v jáhlách, posutá zázvorem a skořicí“, kaši „z jarého semence s jádry ořechovými, břeskvovými a sušeným květem bezovým“ a mnohé jiné dobroty či chutné krmě, aby je pak předkládal rytířům, hrabatům, knížatům, vévodům a jiným pánům či jejich neméně urozeným hostům. Samozřejmě jen na papíře, ve svých historických literárních dílech.

Po čase si tohoto obdivuhodného zasvěcení do staročeských pokrmů v jeho literárním díle povšiml doktor práv Gintl z Hořovic a poslal mu rukopisnou kuchařku z první čtvrtiny sedmáctého století z hořovického zámku. Mezi jejími recepty byly takové skvosty, jako například předpis na „piškotův zadělání od paní z Bubna“, na „telecí knedle, které Její Milosti paní hrabince z Vrbna šmakují“ či na „lektvar malinový, jak ho kněžna Karlova z Lichtenštejna dělá“. Jirásek si vděčně a rád všechny ty recepty z panských kuchyní opsal k použití do svých dalších literárních děl, snad jen nad tou malinovou zavařeninou si povzdechl, že ji paní kněžna musela dělat právě v těch dnech, kdy její manžel podepisoval kruté ortely nad sedmadvaceti českými pány pro staroměstskou exekuci.

Teprve když gymnaziální profesor historie Zikmund Winter vydal v roce 1888 studii Zač bylo živobyť za starodávna, shledal Alois Jirásek při její četbě, že torzo jeho anonymní kuchařky z Litomyšle je mnohem starší než Rodovského Kuchařství. Napsal o tom Winterovi a v Praze později zjistil, že jeho kuchařka od paní Wilderové je unikátem, který nemá ani bibliotéka Muzea Království českého.

Předal ji tedy do péče jejích strážců a nastalo veliké literárněhistorické bádání, zkoumání a ověřování, které si nijak nezdalo s mnohem proslulejším pátráním po pravosti známých Rukopisů. Literární historik Josef Jireček zjistil, že Severin byl kramář a konšel Starého Města pražského, a vůbec snad nejstarší pražský tiskař, který v roce 1488 sám vydal v pořadí čtvrtý tisk celé bible. Jeho syn Pavel Severin, manžel neteře Viktorína Kornela ze Všehrd, převzal někdy po roce 1520 tiskárnu po otci a větší díla tiskl obvykle společně s jinými tiskaři. V roce 1540 například s malostranským Bartolomějem Netolickým Brikcího Sentence anebo v roce 1541 s Ondřejem Kubešem Kroniku českou Václava Hájka z Libočan. Tento knihtiskař Pavel Severin vytiskl ono Aloisem Jiráskem objevené torzo kuchařky. A protože zemřel v roce 1541, byla jím vytištěná kuchařka nejméně o padesát let starší než „prvé v českém jazyku“ Kuchařství Bavora Rodovského.

Zikmund Winter pak srovnáním obou tisků snadno odhalil, že Rodovský onu starší kuchařku nejenom velmi dobře znal, ale že z jejich čtyř stovek staročeských krmí „leckteré kulinářské recepty opisoval o všechno pryč“.

O STRÍLENÍ PRAŽSKÉHO POLEDNE

Hlavní oporou katolické protireformace pobělohorské doby byli u nás jezuité, nejmocnější církevní řád, usazený od roku 1556 v Klementinu na Starém Městě pražském. V jejich správě bylo mimo jiné soustředěno také veškeré tehdejší školství včetně pražského vysokého učení, které pod jejich vedením hluboce zaostávalo za soudobým vědeckým poznáním renesance a osvícenství snad na nejnižší úrovni od svého založení.

Když byl papežským breve z 16. srpna roku 1773 jezuitský řád zrušen, vlastnil v celé zemi nejvíce zemědělské půdy a jeho majetek se odhadoval na šest a půl milionu zlatých.

O půlstoletí dřív, v roce 1721, dokončili jezuité z podnětu tehdejšího rektora univerzity Františka Retze v Klementinu stavbu vyhlídkové věže. Roku 1751 byla věž za dva tisíce zlatých přestavěna na astronomickou observatoř a její posláním od té doby symbolizoval mohutný atlas, který na jejím vrcholku nesl na svých ramenou nebeskou klenbu. Když chtěl později učený jezuita, astronom, matematik a fyzik Josef Stepling vybavit dokončenou observatoř alespoň základními přístroji, musel na ně obětovat vlastní čtyři tisíce zlatých, které zdědil po své zesnulé matce. Od stavů Českého království dostal k této částce ještě příspěvek čtyři sta zlatých a od nejbohatšího církevního řádu v zemi, k němuž sám patřil a pro který astronomickou pozorovatelnu vlastně zřizoval, nedostal ani zlatku.

O zaostalosti Prahy za tehdejším vědeckým a technickým pokrokem snad nejlépe svědčí skutečnost, že pouze jediné zařízení této hvězdárenské věže bylo domácího původu. V Paříži si Josef

Stepling objednal dva objektivy a také přesné hvězdárenské hodiny, na jejichž výrobu osobně dohlížel proslulý francouzský hvězdář monsieur Joseph Jérôme de Lalande. V roce 1768 si Stepling ještě objednal od Johna Dollonda v Londýně třístopový dalekohled, achromatický objektiv, hranol a glóbus. Z Vídně pak dokonce získal Newtonův dalekohled, a o tu jedinou vědeckou pomůcku domácí výroby bylo možné nanejvýš tak zakoupnout. Bylo to totiž obyčejné lano, přibité napříč místnosti na zvláštním pražci na cihlové podlaze, které vymezovalo, kudy prochází klementinskou věží pražský poledník. Již několik let před vybudováním této hvězdárny vypočítal Stepling v roce 1748 na žádost berlínské Královské akademie věd astronomickou polohu Prahy. Hvězdárna v Klementinu podle Steplingových výpočtů ležela $50^{\circ} 5' 19''$ severní šířky a na $14^{\circ} 25' 17''$ východní délky od Greenwiche.

Od roku 1775 se v Klementinu rovněž provádělo pravidelné meteorologické pozorování, především základní měření teploty vzduchu, vodních srážek, barometrického tlaku, síly a směru větru, oblačnosti a délky slunečního svitu. Když v roce 1777 odezdával zestárlý profesor Stepling rok před smrtí veškerý inventář vlastním nadšením i nákladem dobudované hvězdárny svému nástupci profesoru Františku Zenoovi, bylo už ve věži celkem dvacet astronomických přístrojů a mezi nimi i patery velice přesné chronometry.

Nejpřesnější měření času na klementinské observatoři se stalo rozhodujícím důvodem, proč se z ochozu hvězdárny začalo později „shazovat“ pražské astronomické poledne. Zpočátku se tento okamžik oznamoval prostým mávnutím červenobílého praporku, na které každý den čekali vachmajstři všech hodin pražského trojměstí, aby podle něho opravili chod svých hodinových strojů a odbíjení jejich cimbálů. Mnozí z nich si však stěžovali, že až na klementinskou věž nedohlédnou, nebo se na slabý zrak pouze vymlouvali, a jejich hodiny chodily všelijak. Vůbec nejhorsí pověst, co se týkalo spolehlivosti přesného času, měly z celé Prahy hodiny na Novoměstské radnici na dnešním Karlově ná-

městí, takže se jejich příslovečná nespolehlivost dokonce dostala do několika tehdejších úsloví.

Městský magistrát se pro neustávající stížnosti posléze rozhodl, že se bude pražské poledne v budoucnu oznamovat zvukově. Odpalováním polední rány byl magistrátem pověřen zkušený pyrotechnik a strůjce pražských ohňostrojů Bohumil Hájek, jehož předkové provozovali toto tradičně děděné řemeslo už po tři staletí. Sám mistr Hájek měl pro svou živnost nejvyšší možnou kvalifikaci, neboť se po studiích na pražské technice ještě dále odborně zdokonalil v Anglii a v Německu. Nyní tedy na znamení červenobílým praporkem z klementinské věže odpaloval ze špice dnešního Slovanského ostrova každý den polední ránu dělobuchem.

Avšak po čase se to přestalo pánům konšelům zamlouvat, neboť odpálená rána byla mnohem lépe slyšet na Malé Straně, na Smíchově, a dokonce i na Hradě, a jen tam, kde si ji objednali a také za ni denně platili hříšných sto dvacet korun, ve staroměstských ulicích pořádně slyšet nebyla. Proto si přáli, aby mistr ohňostrojů vystřelil příští ránu pro lepší slyšitelnost raději do vzduchu přímo nad Staroměstské náměstí. Pan Hájek novému nařízení ochotně vyhověl a následující poledne odpálil časovaný dělobuch se zpožděnou explozí ve vzduchu. Ten vyletěl na dané znamení z okraje Slovanského ostrova elegantním obloukem nad Staroměstské náměstí a tam bouchl jako hrom.

Následky byly přímo katastrofální. Nic netušící magistrátní úředníci a páni obecní starší padali při té ráně ze židlí, skla v radničních oknech tlakovou vlnou popraskala a kdekdo, sotva se vzpamatoval z přestálého šoku, si běžel okamžitě na radnici stěžovat. Jedna nejmenovaná dáma, ač bylo právě poledne, dokonce uváděla, že spadla z postele. Všeobecné rozhořčení bylo tak veliké, že městský magistrát posléze rozhodl, aby napříště střílelo pražské poledne vojsko, a ne někdo, kdo to vůbec neumí. Vojenský velitel města jeho požadavek přijal a magistrát tak alespoň ušetřil sto dvacet korun denně.

Od té doby se střílelo každé pražské poledne z návrší nad Bruskou, z místa, kde dnes stojí vila doktora Kramáře. Předtím tam

ovšem stávala „bastion numer XIX“, pojmenovaná rovněž podle své ochránkyně a patronky sv. Maří Magdaleny, které byla zasvěcena. Uvnitř, za těžkými vraty, byl nízký domeček pro velitele, dělostřeleckého nadporučíka a malá strážnice pro pět nebo šest vojáků z kasáren na Brusce. Ostatní prostor pevnůstky sloužil panu veliteli jako zahrádka a hospodářský pozemek, z něhož uživil pro vlastní potřebu slepice, králíky a kozu, neboť do města bylo daleko a tady už byl vlastně venkov.

Kromě jednotvárné nudy vojenské služby kolem jediného děla měla tato barokní citadela ještě jedno velice důležité poslání. K jejímu vybavení také patřilo předlouhé, do země zaražené bidlo, na jehož vztyčeném konci byla namotaná dobře prosmolená koudel, a všechno to bylo pevně zabaleno v černém nepromokavém plátně do obrovské fakule. Dolů podél žerdě pak visela zápalná šňůra. To všechno pocházelo ještě z dob sedmileté války o rakouské dědictví. Vojenské předpisy zpravidla nevyunikají příliš velkou pružností k požadavkům doby. A tak i toto nikdy nepoužité zařízení, určené původně k signalizaci poplachu pro Prahu, kdyby snad v noci přitáhl z této strany k městu nepřítel, bylo stále udržováno v plné pohotovosti i v době vlaků, automobilů, a dokonce i letadel.

Plných sedmadvacet let, od 1. května roku 1891 až do posledních dnů c. a k. mocnářství v roce 1918, se střílelo každý den z této bašty pražské poledne. Dělostřelecký nadporučík s kukrem dalekohledu u oka trpělivě vyčkával, až pan Hlavatý mávne na ochotzu Klementinské hvězdárenské věže červenobílým praporekem, aby dal ve stejném okamžiku povel k odpálení astronomického poledne. Dělová rána, která se vzápětí ozvala, byla skutečně slyšet po celé tehdejší Praze. A po ní se pokaždé rozhlaholily zvony, zvonkohry a hodinové cimbály na všech pražských věžích ve své monumentální a velebné harmonii.